

“КАТЕРИНОСЛАВ. ГубЧК”

Суспільно-політичне та економічне життя краю в документах органів державної безпеки

На початку 20-х років в Україні, в міру затухання громадянської війни, швидко пішло становлення і утворення органів радянської і партійної влади. Для прискорення відновлення зруйнованого війнами господарства, пожвавлення економічного життя партія змушена була відступити від основних принципів соціалізму, ввівши нову економічну політику. Розшарування суспільства набуло виразних і гострих форм.

За цих умов перед органами державної безпеки – мечем революції – почало виникати безліч нових проблем. Їхня структура безперервно удосконалювалась. Змінювались і доповнювались суспільно-політичні функції. Як впливає з доповідної записки колишнього ГубНКА (Губчека) адміністративно-організаційному управлінню ВУНК в серпні 1921 р., вони:

“– посилювали внутрішній і зовнішній нагляд в антирадянських, антибільшовицьких партіях і групах, у середовищі духовенства, колишнього офіцерства, молодіжних спілках, у тих класах суспільства, котрі були потенційним живильним середовищем для таких партій і груп;

– домагалися збільшення і розширення джерел інформації в усіх господарських і економічних структурах з метою безперервного спостереження за процесами і настроями, що відбувалися тут;

– вивчали умонастрої серед української сільської інтелігенції, яка в основній своїй масі співчувала петлюрівщині;

– вели спостереження за виключенням з ВКП(б) після чисток колишніми членами партії з метою з’ясування справжніх мотивів, що спонукали їх до вступу в партію;

– дбали про попередження й недопущення всякого роду зловживань у господарських органах, контроль за виконанням декретів, постанов і матеріалів ревізії, вели боротьбу з безгосподарністю, безсистемністю;

– вживали заходів до припинення крадіжок, посадових злочинів, особливо на селі, де неправильні дії породжували бандитизм;

– боролися з пожежами й крадіжками в будинках;

– воювали з бандитами...»¹.

Одна з найважливіших функцій НК-ДПУ у 20-ті роки — інформативна. Партійні й радянські органи мали потребу в такому апараті НК, який міг накопичувати найповніші дані про ті процеси, що відбувалися в країні і регіоні. По-сучасному — створювався б банк інформації.

Спостерігались перші організаційні спроби систематизації інформаційних інстанцій. Так, організаційно-політичний відділ губкому КП(б)У не міг справитися з покладеною на нього інформаційною функцією. В умовах жорстокої класової боротьби, розгулу бандитизму

створити постійну громадянську мережу агітаторів-інформаторів було дуже складно. Тимчасовий вихід губком партії знайшов в організації інформаційно-статистичного відділу².

У 1921 р. в губернії організується державна трійка з інформації у складі представників губкому, губвиконкому і губНК. Але фактично всю роботу по збиранню, аналізу й опрацюванню інформації здійснювали працівники держбезпеки. Це визнано й у циркулярі № 41 від 26.07.1923 р., підписаному Головою ВУЦВК, секретарем ЦК КП(б)У та Головою ДПУ УСРР: «...держтрійки існують лише на папері. Члени трійок — представники губкомів і губвиків — лише підписують держінформацію. Всю роботу виконують працівники ДПУ»³.

В який спосіб діяла система Інформації? У структурі губернських відділів НК були організовані інформаційні відділення, у повітах, місцевому апараті, що іменувався політбюро, — інформаційні групи. На обліку губНК стояли всі губернські установи. Звіди надходили дані двох категорій: одноразові статистичні і періодичні, в яких характеризувався настрій мас. На кожному підприємстві, в установі відповідальні за це комуністи заповнювали дві форми зведень і відправляли за призначенням.

Катеринославський губНК періодично проводив об'єднані наради начальників служб інформації, куди запрошувались представники дорожньо-транспортних, водних служб, особливого відділу Харківського військового округу, повітові уповноважені з інформації⁴. Тут ґрунтовно аналізувався стан справ, давались рекомендації.

Суттєвим підкріпленням, добрим джерелом інформації стали так звані «Бюро сприяння ДПУ». У спільній телеграмі ЦК РКП(б) і ДПУ від 22 березня 1922 р. всім губкомам і обкомам РКП(б) пропонувалось з метою посилення боротьби з есерами й меншовиками створити в установах спеціальні «Бюро сприяння органам ДПУ». В їхні обов'язки входило: облік есерів і меншовиків, нагляд за ними та інші фіскальні справи. Бюро складалося з трьох комуністів, які призначалися керівниками установ за погодженням з губернським відділенням ДПУ. Вони складали двотижневі зведення про стан справ для ДПУ⁵.

З тогочасних документів видно, що система інформації не була ще налагоджена так, як хотілося б вищим ешелонам влади. Про це свідчить, зокрема, наказ ДПУ УСРР, виданий у вересні 1922 р. У ньому вказується, що «гальмом у роботі є відмова багатьох установ давати Держтрійці необхідні відомості». Рекомендується притягати до відповідальності за невиконання вимог губернських і повітових відділів ДПУ щодо надання інформматеріалів⁶.

Окрім офіційно призначених інформаторів допомагати ДПУ повинен був кожен член партії. Губком КП(б)У пропонував комуністичним осередкам включити в роботу по ознайомленню органів ДПУ щодо фактів ворожих дій стосовно радянської влади і її заходів всіх своїх членів. Ці

питання вирішувались на закритих партійних зборах. У циркулярі губкому КП(б)У усім волкомосередкам наголошувалося, що «активна підтримка комуністами органів ДПУ є безумовно обов'язковою. Члени партії повинні використовуватися для різних потреб ДПУ на місцях або просто, за певними вказівками, повинні висвітлювати ДПУ політичний і господарський стан своєї волості, села, колективу і таке ін.». Усім членам осередків пропонувалося під час відвідання міста обов'язково заходити в ДПУ для одержання тих чи інших вказівок чи просто для передачі інформації. Через організаційно-інструкторський відділ бюро губкому КП(б)У контролювало виконання партосередками листа-відношення ДПУ за № 2402 про роботу членів партії по партосвідомленню⁷. Закладались основи тотального доносительства у наступні роки.

Таким чином, в органах ДПУ накопичувалась досить широка інформація про життя губернії. Уповноважені з інформації оперативно одержували матеріали, аналізували, узагальнювали їх і складали різні документи: зведення, довідки, бюлетені, огляди, доповіді і т.п., які направлялися в ОГПУ, ДПУ України, губком КП(б)У, губвиконком. У міру підвищення ступеня секретності коло адресатів звужувалось до голови губвиконкому і секретаря губкому партії.

Найсистематизованіший характер носили зведення. Їх можна класифікувати за ознаками: 1. Приналежності. Це — а) зведення Катеринославської губернської НК (КГНК) — Катеринославського губернського відділу ДПУ (КГВДПУ); б) відділу дорожньо-транспортної НК — дорожньо-транспортного відділу ДПУ; в) особливого відділу Харківського військового округу (ОВ ХВО). 2. Часу. Це — одnodенні, двох-трьох-п'яти-семиденні, декадні, двотижневі зведення; 3. Предмету: аналіз становища в певному районі, на підприємстві, у певній сфері і політичній партії, боротьби з бандитизмом тощо.

Ознакою, що об'єднувала усі ці повідомлення, є наявність грифів «секретно» або «абсолютно секретно» і відповідної нумерації. Розсилались вони в певному порядку, підписувалися начальниками підрозділів і керівниками місцевих органів держбезпеки.

Добові зведення у 1921-1922 рр. Їхні назви для сучасного канцеляриста були досить дивними: «Інформаційне зведення. «Секретно» — про становище в Катеринославській губернії до 24-ї години». У цих документах, звичайно, були розділи: політстан, економічне становище й раббудівництво, бандитизм⁸. Однак, ця структура часто порушувалась. Скажімо, інформаційне зведення на 24 годину 9 вересня 1921 р. № 185 складалося з пунктів: страйк, товарообмін, продтранспорт, епідемія, громадське харчування, допомога голодуючим. Зведення за 3 листопада 1921 р. містило повідомлення про становище в Кайдацькому районі, роботу губернської юстиції, «рух» бандитизму⁹. Коли охоплювався період за дві доби, то й документ був об'ємнішим, різноманітнішим.

Після реорганізації ВНК в ОДПУ структура зведень фактично не змінилася. Документи писали на основі інформацій політбюро, а пізніше — політоглядів оперативних відділів. За обсягом добові зведення не перевищували 3-4 друковані сторінки.

Після створення державних трійок по інформації «депеушники» складали зведення за 1-2 доби, так звані держзведення обсягом 1-2 друковані сторінки. Підписували їх члени трійки. Регулярність їхньої появи дає можливість простежити настрої мас, реакцію населення на міжнародні події (наприклад, на вбивство Воровського, ноту Керзону, на політику, здійснювану в цілому по країні і на місцях зокрема) ¹⁰.

Деся до 1925 року зведення стали іменуватися «Політекономоглядами про становище Катеринославської губернії». Вони складались в означені числа й висвітлювали стан справ за період, що минув після останнього зведення ¹¹.

Для істориків особливу цікавість за тематикою і якістю інформації мають двотижневі зведення губНК — губвідділу ДПУ. Ці документи мали кілька розділів. Перший — «Загальне політичне становище». Він містив стислі повідомлення з цих питань по губернії в цілому і по повітах, про політичні партії, групи, про змови і повстання, страйки, контрреволюційні прояви. У розділі «Радянське будівництво» характеризувалось становище в ряді районів, підприємств і установ. Третій розділ розкривав «Економічно-продовольчу ситуацію». Виділялись розділи про боротьбу з бандитизмом і діяльність органів держбезпеки ¹².

Систематичність і системність зведень дозволяють простежити динаміку життя, з'ясувати економічну ситуацію в регіоні, настрої різних верств населення. За ними можна дослідити різноманітні проблеми історії краю: стан промисловості, склад держустанов, продовольчу політику і розвиток товарообмінних відносин, роботу кооперації тощо. Зведення дають змогу зрозуміти соціальну психологію населення, розкладку політичних сил, криміногенну обстановку. Обсяг таких документів досить пристойний — від 20 до 35 сторінок машинопису ¹³.

У 20-ті роки паралельно з губернськими органами діяли дорожньо-транспортні відділи НК-ДПУ. І вони подавали аналогічні зведення, а потім — політекономогляди про становище на Катеринославській залізниці ¹⁴.

Розглянемо «структурний каркас» огляду за 15-22 вересня 1925 року.

1. Настрої робітників: а) низькі заробітки та високі норми виробітку (по різних дільницях дороги); б) невдоволення адміністрацією, профспілками, партійними організаціями; в) безробіття.

2. Настрої інтелігенції: а) низькі оклади, невиплати за понаднормові й непропорційність розподілу приробітку; б) стосунки з адміністрацією; в) ставлення до радвлади й громадської діяльності.

3. Транспортна кооперація: а) нестача товарів, продуктів першої необхідності; б) відсутність кредитів.

4. Настрої селянства: а) невдоволення оподаткуванням; б) чутки про війну; в) невдоволення сільгосптоварами; г) дефекти в роботі низового апарату й зловживання окремих працівників; д) загибель посівів і врожаю; е) збирання врожаю; ж) невдоволення каральною політикою.

5. Транспорт...¹⁵.

Інформація про настрої, стан справ у військових частинах, розташованих на теренах Катеринославщини, зосереджувалася у зведеннях особливого відділу Харківського військового округу¹⁶.

Окрім обов'язкових зведень працівники органів ДПУ склали і спеціальні про неординарні події, страйки, заворушення та з окремих проблем: про «рух бандитизму», діяльність Української комуністичної партії (не плутати з КП(б)У) про стан низового держапарату¹⁷. Інформаційні зведення доповнювались політичними, які складало військово-цензурне відділення. Ці документи, звичайно, складались з двох розділів: Катеринославська губернія і військові зведення¹⁸.

Справедливість вимагає зауважити, що працівники інформаційних служб намагалися об'єктивно викладати матеріал, що надходив у їхнє розпорядження. Неупереджений історик може взяти з них переконливі факти про становище на Катеринославщині у 20-і роки. За зразок можна взяти інформаційне зведення про стан у регіоні з 16 по 31 серпня 1921 року. Ось розділ «Загальна політична ситуація» «...настрій робітників великих підприємств — невдоволення, тому що жоден завод продовольством нормально не постачається... Студентство й дрібнобуржуазна інтелігенція у більшості цікавляться задоволенням своїх шкурних інтересів... За їхніми словами становище Радвлади взагалі, і Компартії, зокрема, більш критичне, ніж будь-коли... Продовольства немає і взяти його нізвідкіль. Настрій службовців радустанов у більшості незадовільний, пригнічений — унаслідок поганого продовольчого становища...

По повітах. Катеринославський, Кам'янський. Через неврожай селяни косо дивляться на Радвладу і ображаються на те, що їм не дозволяють поїздки за хлібом в інші губернії. Селяни політикою мало цікавляться і мало в ній розуміються... Що стосується ставлення робітників до Радвлади і Компартії, то воно байдуже. Вони зовсім перестали цікавитися політикою і осуджують Радвладу, що вона довела їх до голоду й злиднів. Щодо здачі підприємств в оренду; робітники кажуть, що Радвлада сама не в змозі впоратися з промисловістю і віддає перевагу старим хазяям... На комуністів дивляться з посміхом і вказують на них, як на радбуржуїв, а Леніна й Троцького називають «царьками, які засіли у Кремлі»...

У багатьох селах організували комітети допомоги, до яких селяни ставляться співчутливо і охоче жертвують овочі і гроші. Ставлення робітників до продподатку вороже через ненормальне їх постачання

продовольством... Комнезаможники є незамінними помічниками продробітників. Вони виявляють урожайність кожного села окремо, чим сприяють стягненню продподатку.

Нікополь. Настрій населення — міщанський. Ставлення до Радвлади поліпшилося завдяки непу. Профспілки перебувають в якійсь сплячці. Настрої селян значно поліпшились, що пояснюється проведенням продподатку»¹⁹.

Ще деякі особливості схожої інформації. У зведеннях докладно викладаються чутки, що циркулюють серед населення, міститься аналіз їх виникнення. Оцінюються настрої кожного прошарку населення з обов'язковим повідомленням про його ставлення до радянської влади і більшовицької партії. Визначаються причини. Інформація не обмежувалася, так би мовити, загальногубернським масштабом. Досліджувалася соціальна психологія кожного повіту, на кожному великому підприємстві, установі.

Ось кілька прикладів. Зі зведення за 1 липня 1921 року. «У зв'язку з провокаційними чутками, що розповсюджуються духовенством про затемнення, появу ікон, чорної домовини, що висить у повітрі... робітники і взагалі все населення Долгінцева схвильовані... Вживаються заходи до розслідування і виявлення ініціаторів серед духовенства»²⁰.

Інформаційний бюлетень за період з 1 по 15 січня 1922 року. «...По місту та повіту (Кривий Ріг) циркулюють слухи, що Компартія відходить від управління республікою, залишаючи за собою ідейне керівництво»²¹.

За період з 1 по 15 травня 1922 року: «...Політстановище Катеринославщини з кожним днем більше і більше погіршується. Якщо уявити собі картину життя міст Катеринославської губернії, то у загальному одержимо таке: вакханалія спекулянтів... На вулицях валяються трупи померлих від голодної смерті... маса жебраків ходить по вулицях, марно намагаючись випросити шматок хліба, і поруч з цим сучасні непмани розкидаються мільйонами в ресторанах»²².

Інформбюлетень за період з 16 травня по 1 червня 1922 року: «...Резюмуючи огляд політстановища Катеринославської губернії, треба сказати, що настрої всіх верств населення перебувають у залежності від рівня майбутнього урожаю і матеріальної забезпеченості»²³.

Неупередженість інформації видно й з інших прикладів. Розкривалась не лише практика радянського будівництва, а й справжня реакція населення на політику Радянського уряду. Вивчення зведень дає змогу предметніше оцінити сутність непу, реакцію на це людей. На підтвердження — витяги з інформбюлетеня за жовтень 1922 р.: «Особливий інтерес серед працівників радустанов викликає передача підприємств у приватні руки і дозвіл на торгівлю спиртними напоями. Лише небагато проти вільної торгівлі, але всі хочуть посилення кооперації, покладаючи на неї великі надії. Настрої робітників крупних підприємств

незадовільні. Всі заклопотані наступаючою зимою...

Нікополь. Політичне життя нібито й зовсім не стосується маси у цілому, оскільки та більшою частиною складається з спекулянтів. Частково вона задоволена політикою Радвлади: у смислі відновлення грошових операцій у фінвідділі, дозволу приватної власності, торгівлі, і починає казати, що Радвлада йде на поступки і що, нарешті, комуністи усвідомили, що комунізм невчасний і нездійснений»²⁴.

Підтвердження адекватного бачення й відображення дійсності можна знайти також в інформбюлетенях органів політконтролю ДПУ. Ось про що казали, судячи з грудневого випуску 1922 року, катеринославці: «Держава зруйнована остаточно, комунізм і соціалізм не привився зовсім. Місто стоїть у руїнах. Паркани й прибудови йдуть на паливо. Адже у нас соціальна революція. Це – ЖАХ».

У березні 1922 року: «Тут такий голод, що помирає маса людей, і небіжчики валяються на вулицях. Немає жодної ночі, щоб когось не вбили або не пограбували. Люди тижнями стоять у черзі і не можуть дістати квитка для виїзду з міста»²⁵.

Помітне місце у зведеннях та бюлетенях відводилося політичному життю. Зокрема, йшлося про діяльність політичних партій і груп, змови і повстання, страйки й контрреволюційні явища. Причому, не просто йшла констатація фактів, а й певний їхній аналіз. Приміром, викладаючи перебіг страйку на Брянському заводі у 1922 році, уповноважений з інформації доповідав: «Під час зборів один робітник висловився так: «Раніше у нас був один начальник і помічник, і ми скаржилися, що вони даремно хліб їдять. Тепер багато начальників, і ніхто з них не працює, а ми мовчимо». Багато робітників йому аплодували»²⁶.

В інформаційному зведенні за серпень 1922 року під рубрикою «Страйк» відзначалося, що «робітники дротового цеху страйкували через розпорядження керуючого про закриття цеху. Коли робітники просили Зав'ялова пояснити причину закриття цеху, останній у грубій формі відмовився розмовляти з ними. ...Страйк робітників лісопильного заводу виник на ґрунті продовольства і тривав два дні»²⁷.

Досить різноманітні за тематикою, аналізом, деталізацією повідомлення про діяльність різних політичних утворень. У полі зору органів безпеки постійно перебували петлюрівці, «укапісти», ліві й праві есери, сіоністи, анархісти, меншовики²⁸. У зведенні за другу половину серпня 1921 р. повідомлялося, що «меншовики свою роботу зосередили в Союзі друкарів, есери — на селі, робота анархістів зовсім не помітна»²⁹.

У повідомленні за другу половину вересня констатувалося «посилення роботи УКП серед молоді..., сіоністи вживають заходів для взяття на облік членів партії. Серед петлюрівців і есерів спостерігається затишшя, бо вони й досі не можуть отямитися після розстрілів в губНК»³⁰.

Багатий матеріал для роздумів, аналізу, опрацювання конкретних

заходів давали повідомлення про економічне становище і радянське будівництво. Ось яке повідомлення лягло на стіл голови губвиконкому та секретаря губкому партії в серпні 1921 року: «Робота майже в усіх губернських установах йде в'яло, через незабезпеченість продовольством. Працівники халатно ставляться до своїх обов'язків...

З введенням принципу зацікавленості працівників у тій чи іншій роботі, продуктивність збільшується до максимальних розмірів. Продуктивність майже на всіх підприємствах і заводах падає внаслідок поганого матеріального становища. Робітники розтягують майно та інші державні цінності для свого харчування. Сировина і паливо надходять у незначній кількості, що також відбивається на продуктивності, скороченні штатів". У лютому 1922 року зведення містить висновки: «Сім'ї робітників голодують, бо на одержувану пайку, навіть хорошу, сім'я прожити не може»³¹. Або таке: «В губпрофобрі спостерігається саботаж з боку окремих працівників... Продовольче становище робітників заводу Гантке незадовільне» і т.д.³².

Викликають цікавість ті розділи зведень та інформацій, в яких йдеться про бандитизм, причини, соціальні основи цього явища. У зведенні за серпень 1921 року вказуються місця зосередження банд³³. «У Верхньодніпровському повіті 16 серпня в с. Мішурін Лог появилася банда Левченка чисельністю 60 чоловік, котрі після бою з загonom політбюро в 30 чоловік втекли... 17 серпня у тому ж районі появилася банда в 150 чоловік під командуванням Марусі Никіфорової, яка була розбита загonom політбюро (20 чоловік) і увійськнаради (20 чол.)»³⁴.

У тижневому зведенні «Про рух боротьби з бандитизмом на Катеринославщині» інформаційний відділ ГубНК 14 листопада 1921 р. повідомляв, що «...у Криворізькому повіті оперує банда Іванова, чисельність до 45 шабель при двох автоматах, якою 3.11. зроблено напад на село Гурівку... Підсумовуючи дані про рух боротьби з бандитизмом протягом минулого тижня, можна відмітити деяке збільшення дрібного кримінального бандитизму і паралельно з цим добровільну явку бандитів-махновців у районі Знам'янки. Різко кидається в очі активна діяльність банди Іванова, (котра проходить) майже безкарно, що пояснюється нестачею військових сил і повільністю наявних»³⁵.

Не залишилась без уваги армія. У зведеннях фігурують досить докладні й різноманітні дані про моральний дух, бойову підготовку військових, розквартированих на території краю. А саме — про політичні настрої особового складу, дисципліну, матеріально-технічне постачання, медико-санітарне обслуговування червоноармійців. Ішла мова про прояви злочинності та інших патологій у середовищі військовослужбовців³⁶.

Не слід вважати, що органи безпеки інформували про те, що діялось «у чужому городі», а про себе мовчали. Зведення заповнені й самозвітами про практичні дії працівників і органів цієї системи. Візьмемо у зведенні за

другу половину серпня 1922 року розділ «Робота ГубНК». По групах. З колишньої першої і другої груп організовано політвідділення, якими, за наявними відомостями, взяті на облік заводії та підбурювачі липневого страйку. Закінчено систематизацію обліку всіх політичних угруповань. Заарештованих утримувалось на 15.08. — 154. З найбільш серйозних справ можна відмітити справу шкурівських офіцерів, справу комбата Катеринославського терполку Шаблі, запідозреного у петлюрівщині...

Економвідділення. Заарештованих 55. Найбільш характерними справами є: справа студента Богданова, який, користуючись референціями професора Писаревського, одержував у Москві, Петрограді і Харкові різні дорогоцінні препарати: золото, платину і т.д. У Катеринославі, користуючись іменем Писаревського, одержував різноманітні матеріали з продкомгубу, Г.р.н.г. губпостачу та ін., гроші з фінвідділу і привласнював собі. Контрольно-ревізійна група. У розробці є справи дитячих будинків, губтекстилю, губодягу... Пожежна група. Здійснено обстеження Артмістечка...

Загальна група. На 15.08. — 57 справ з 30 заарештованими. Надійшла 41 справа з 50 заарештованими для малої трійки... Найхарактерніші: по звинуваченню гр. Хохловкіна в хабарництві. Будучи помічником начальника промліції міста Каменського, за знищення протоколу про антисанітарний стан ковбасної лавки гр. Островського вимагав 500000 карбованців, про що останній заявив у політбюро...

Оперчастина. Доставлено 66 заарештованих. Фальшивих грошей 14.265.000, радянських 1.800.000 карбованців, золоті й срібні речі, 25 пудів цукру...

У звітному періоді ліквідовано справу петлюрівців, які організували у Всеукраїнському масштабі повстання проти Радянської влади... По цій справі звинувачувалось 114 чоловік, з котрих постановою колегії КГНК розстріляно 104 чоловіка. Окрім того, розстріляно ще 26 чоловік, з яких по звинуваченню у бандитизмі — 24, шпигунстві — 1.

Засідань малої трійки за звітний період було 2, на яких розглянуто 40 справ. З них 4 — по звинуваченню в нездачі на облік товарів, 4 — за зловживання по службі; порушення угоди з Радвладою — 1, перевищення влади — 1, крадіжки державного майна — 5, підробка документів — 5³⁷.

До речі, з цього документу можна у певній мірі судити про структуру й функції каральних органів у 20-і роки.

Інформаційні матеріали НК-ДПУ широко використовувалися партійними і радянськими органами. Факти, наведені в них, ставали темами для обговорення на закритих засіданнях бюро, партійних комітетів. Вживалися й інші заходи³⁸. Пошлемося на приклад. У політекономогляді КВДГГУ № 21 на 08.06.25 р. повідомлялося, що «У селі Криничках відповідальні працівники у складі голови РВК, нарсудді, голови ССПО, начальника пошти і секретаря суду влаштували з заможними селянами

пяятику. Причому, нарсуддя пиячив з особами, на яких він веде справу. Таке явище викликає невдоволення серед населення, авторитет місцевої влади падає»³⁹. На виписку з цього огляду секретар Катеринославського окрпарткому наклав резолюцію, в якій вимагалось розслідувати факти і вжити відповідних заходів.

Про значимість для партійних інстанцій інформації, що надходила з органів державної безпеки, свідчить циркулярна вказівка № 1 ЦК ВКП(б) від 2 лютого 1926 року «Про використання зведень ДПУ». У ній, зокрема, відмічалось: «Наявні у ЦК матеріали свідчать, що місцевими партійними і радянськими органами недостатньо використовуються в роботі матеріали інформаційних доповідей ОДПУ. ЦК вказує на необхідність уважнішого ставлення до цих матеріалів для врахування політичних настроїв мас і усунення відмічених зловживань»⁴⁰.

Дані зведень КГНК-КГВ ДПУ використовувались у звітах парткомів і виконкомів, узагальнювались у бюлетенях секретно-інформаційного відділу Раднаркому УСРР⁴¹.

До 1923 року зведеннями, доповідями й звітами органів держбезпеки постійно Користувалися губком і окружком КП(б)У. Потім за розпорядженням ДПУ УСРР ці документи адресати повинні були повертати авторам⁴². У 1924 р. начальник губерньського ДПУ Юдко написав у губком КП(б)У листа такого змісту: «Нами вам щомісячно направляються політогляди, які є вичерпними. Разом з тим просимо повертати усі раніше надіслані вам доповіді і зведення, які згідно з вказівками Центру, після їхнього опрацювання вами, повинні бути тільки у нас»⁴³.

У кінці 1925 — на початку 1926 року ЦК ВКП(б) наклав ще більші обмеження на використання й зберігання секретних зведень ДПУ. У переліку заходів передбачалось, що «надалі після використання акуратно повертати в ДПУ їх огляди і зведення не пізніше 1,5 місяців з дня їхнього одержання»⁴⁴.

РЕЗЮМЕ. Матеріали органів ДПУ, що збереглися в архівах, мають неперехідне значення як для вивчення історії того чи іншого регіону України, так і для колишнього СРСР у цілому. Вони дають додаткові можливості для неупередженого осмислення політичної і економічної ситуації, ставлення населення до заходів радянської влади і комуністичної партії, перших кроків по утвердженню могутності державних органів безпеки у 20-х роках. Дають вони також інформацію для роздумів про витоки, коріння тотального стеження за думками, діями кожної радянської людини, масового кривавого терору в наступні роки. Вони багато чого дають правозахисникам, правдолюбам і в наші часи творення правової, вільної, демократичної України.

Віктор ДНІПРОВЕЦЬ

ПРИМІТКИ

- ¹ Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 213. – Арк. 100.
- ² Там само. – Спр. 9. – Арк. 18, 30, 31.
- ³ Там само. – Спр. 1067. – Арк. 136-137.
- ⁴ Там само. – Спр. 213. – Арк. 117, 27, 111; Спр. 320. – Арк. 29.
- ⁵ Там само. – Спр. 598. – Арк. 71; Спр. 1109. – Арк. 36, 37.
- ⁶ Там само. – Спр. 1072. – Арк. 7.
- ⁷ Там само. – Спр. 1067. – Арк. 88; Спр. 897. – Арк. 43; Спр. 1067. – Арк. 22.
- ⁸ Там само. – Спр. 199. – Арк. 3; Спр. 632. – Арк. 143; Спр. 213. – Арк. 11.
- ⁹ Там само. – Спр. 212. – Арк. 15, 16, 17, 299.
- ¹⁰ Там само. – Спр. 634. – Арк. 41; Спр. 238. – Арк. 16; Спр. 1109. – Арк. 95; Спр. 212. – Арк. 1; Спр. 213. – Арк. 23; Спр. 634. – Арк. 60; Спр. 635. – Арк. 9, 10; Спр. 632. – Арк. 69; Спр. 623. – Арк. 114-115; Спр. 636. – Арк. 132.
- ¹¹ Там само. – Спр. 1076. – Арк. 90-93.
- ¹² Там само. – Спр. 212. – Арк. 190.
- ¹³ Там само. – Спр. 212. – Арк. 103-105, 176-178; Спр. 635. – Арк. 52-100, 22-41.
- ¹⁴ Там само. – Спр. 632. – Арк. 24; Спр. 214. – Арк. 73; Спр. 634. – Арк. 83; Спр. 735. – Арк. 7-11; Спр. 1109. – Арк. 319-320.
- ¹⁵ Там само. – Ф. 7. – Оп. 1. – Спр. 307. – Арк. 250-255; Спр. 340. – Арк. 248.
- ¹⁶ Там само. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 637. – Арк. 1, 28; Спр. 632. – Арк. 27; Спр. 633. – Арк. 47.
- ¹⁷ Там само. – Спр. 635. – Арк. 43, 101; Спр. 623. – Арк. 34, 149; Спр. 1109. – Арк. 319; 117-186; Спр. 212. – Арк. 8.
- ¹⁸ Там само. – Спр. 610. – Арк. 139-152; Спр. 635. – Арк. 12-21.
- ¹⁹ Там само. – Спр. 212. – Арк. 58.
- ²⁰ Там само. – Спр. 214. – Арк. 91.
- ²¹ Там само. – Спр. 632. – Арк. 82.
- ²² Там само. – Спр. 633. – Арк. 87.
- ²³ Там само. – Арк. 118.
- ²⁴ Там само. – Спр. 212. Арк. 194.
- ²⁵ Там само. – Спр. 632. – Арк. 139; Спр. 635. – Арк. 16.
- ²⁶ Там само. – Спр. 238. – Арк. 16.
- ²⁷ Там само. – Спр. 212. – Арк. 3.
- ²⁸ Там само. – Спр. 623. – Арк. 24, 146, 153-154; Спр. 633. – Арк. 92; Спр. 635. – Арк. 28-33.
- ²⁹ Там само. – Спр. 212. – Арк. 63.
- ³⁰ Там само. – Арк. 198.
- ³¹ Там само. – Спр. 212. – Арк. 65-68; Спр. 635. – Арк. 34.
- ³² Там само. – Спр. 212. – Арк. 3, 68-74, 144-119; Спр. 623. – Арк. 36-41; Спр. 281. – Арк. 14.
- ³³ Там само. – Спр. 212. – Арк. 9; Спр. 622. – Арк. 2-25; Спр. 634. – Арк. 99; Спр. 635. – Арк. 169; Спр. 636. – Арк. 2, 106; Спр. 645. – Арк. 71.
- ³⁴ Там само. – Спр. 212. – Арк. 76.
- ³⁵ Там само. – Арк. 9.
- ³⁶ Там само. – Спр. 623. – Арк. 164.
- ³⁷ Там само. – Спр. 212. – Арк. 78-81.
- ³⁸ Там само. – Спр. 1814. – Арк. 69; Спр. 1395. – Арк. 72; Спр. 623. – Арк. 57.

³⁹ Там само. – Спр. 346. – Арк. 34, 45.

⁴⁰ Там само. – Спр. 340. – Арк. 6.

⁴¹ Там само. – Спр. 9. – Арк. 24; Спр. 243. – Арк. 66; Спр. 622. – Арк. 17-25; Спр. 632. – Арк. 182; Спр. 634. – Арк. 16-17.

⁴² Там само. – Спр. 1407. – Арк. 73, 74; Спр. 1602. – Арк. 96; Спр. 1109. – Арк. 1-2.

⁴³ Там само. – Спр. 1109. – Арк. 84.

⁴⁴ Там само. – Спр. 308. – Арк. 20.

СПИСОК ДЕЯКИХ АБРЕВІАТУР ТА СКОРОЧЕНЬ

ВЦВК – Всеросійський Центральний виконавчий комітет

ВУЦВК – Всеукраїнський Центральний виконавчий комітет

ЦК КП(б)У – Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України

КПУ – Комуністична партія України

ВНК – Всеросійська Надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією, шпигунством, спекуляцією й зловживаннями по службі.

ВУНК – Всеукраїнська Надзвичайна комісія...

ГНК, ГубНК – губернський відділ Надзвичайної комісії.

КГНК – Катеринославська губернська надзвичайна комісія.

ДТВНК – дорожньо-транспортний відділ надзвичайної комісії.

ОВХВО – Особливий відділ Харківського військового округу.

ДПУ – Державне політичне управління.

ОДПУ – Об'єднане Державне політичне управління.

ГВДПУ – губернський відділ Державного політичного управління.

ДТВДПУ – дорожньо-транспортний відділ ДПУ.

ГРНГ – губернська рада народного господарства.

РВК – районний виконавчий комітет

ГУБВУПРАВ – губернський відділ управління виконкому.

Політбюро – повітовий орган надзвичайної комісії.

Уповоєнар – повітова військова нарада — орган боротьби з бандитизмом.